

A kistérségi területfejlesztési tervek készítésének tapasztalatai

HERCZEG EDINA¹–PAP NORBERT²

Abstract

Experience of territorial planning for microregions

The study shows the approach of the Hungarian societies to the territorial planning throughout the history. There is a traditional thinking about planning, and a „new” methodology as well. An overview of the legal background of the territorial planning is presented pointing out some critical moments. The aspects of the broad interest why associations make territorial plans are emphasized. An other important question is how these documents can be used. Next part of the article is about the planners. There is a practical approach about the inner structure. Finally we give an outline of the territorial framework is given, that is the question of „where”.

Bevezetés

A magyar társadalom, és azon belül a magyar szakmai kultúra hozzáállása a tervezéshez, területi tervezéshez meglehetősen ambivalens. A tervgazdálkodás magunk mögött hagyott évtizedei sajátos, késői visszacsapásaként a tervezést azon jövőbeli, remélt cselekvéssorozat idejaként tekintjük, ami úgysem fog bekövetkezni. Minthogy kiindulópontunk a nagyfokú szkepszis, így a tervezést nem komolyan venni szinte kötelező. Nem is vesszük túl komolyan. Nem gerjeszt igazán komoly társadalmi vitákat, hiszen ha a leírtak jelentősebb érdekeket sértenek is, akkor kikényszerítjük a terv megváltoztatását, mielőtt igazán széleskörű és mély társadalmi vita kialakulhatna, ami pedig a tervezési folyamat egyik legfontosabb eszköze, részben eredménye lehetne.

Ugyanakkor a tervezés mégis jelen van, de legitimitációjában nem a megelőző évtizedek tervezési tapasztalata, mint valamiféle „tervezési hungarikum” a meghatározó, hanem az európai uniós tervezési elmélet és gyakorlat egyes elemeinek felszínes átvétele. A jelenkori területi tervezés létjogosultságát nem a tervezési gondolkodásban megbúvó racionalitás adja, hanem az a megfontolás, hogy az uniós támogatások megszerzésében a tervezés (programozás) egyfajta kötelező tiszteletkör. Ennek meg kell lennie, különben nem lesz pénz.

---

¹ PhD-hallgató, PTE TTK Földtudományok Doktoriskola

² PhD, tanszékvezető egyetemi docens, PTE TTK Földrajzi Intézet

A területi tervezést befolyásoló fontosabb jogi normák

Az 1996. évi 21. törvény feladatként határozza meg a területfejlesztési önkormányzati társulások számára a területfejlesztési koncepciók, programok készítését. Az Európai Unió regionális politikájával nagymértékben konform törvény a programozás EU-s követelményét jelenítette meg ebben a rendelkezésben. A törvény három dokumentumot nevesít:

- területfejlesztési koncepció,
- területfejlesztési program,
- területrendezési terv.

A törvény valamennyi térségi szint számára ajánlja, a kötelezően létrehozandó térségi egységek számára előírja a megalkotásukat. A tervek struktúrájára csak általánosságban utal. Nem ír elő egymásutániságot, egymásraépülést, vertikális és horizontális összehangoltságot vagy tartalmi követelményeket.

A törvény a területfejlesztés rendszerében az önkormányzatok kistérségi fejlesztési társulásait úgy nevezte meg, mint amelyek kompetenciájába tartozik a kistérségi fejlesztési koncepciók elkészítése, elfogadása. A NUTS 4 szintű területi egységek számára a fejlesztési tervek készítésének igénye így törvényi szinten fogalmazódott meg.

Ahogy azonban a kistérség korábban született jelenség, mint a nevezett törvény, úgy a kistérségfejlesztési koncepció is korábban megjelent már. Az 1990-es évek elejétől megjelent ún. *önszerveződő kistérségek* egy része részben saját megfontolásból, részben pályázati célból készítettett már kistérségfejlesztési koncepciót, programot.

Ezek a dokumentumok nagyon heterogén képet mutattak, igen különböző struktúrájú, módszertanú, műfajú, kidolgozottságú tervek voltak. 1996-ra már mintegy 120 területfejlesztési koncepció jött létre, részben kistérségi, részben megyei és a Dél-Dunántúl esetében régiós szinten is.

A törvényhez kapcsolódóan alkották meg a 184/1996. sz. kormányrendeletet a területfejlesztési koncepciók és programok, továbbá a területrendezési tervek egyeztetéséről és elfogadási rendjéről, hogy ezt a fontos kérdést rendezzék. A 18/1998. sz. KTM rendelet a területfejlesztési koncepciók és programok és területrendezési tervek tartalmi követelményeiről pedig a fejlesztési tervek egységességéért tett sokat.

A nevezett jogszabályokat sok kritika érte az elmúlt években, nem is alaptalanul, mint arra az alábbiakban magunk is rámutatunk. A szabályozás jelentős mozgásteret biztosít ma is a területi tervezők számára, ugyanakkor meghatároz olyan normákat, követelményeket, amelyek pozitív elmozdulást jelentettek a korábbi eklektikus állapotokhoz képest.

Az összehangolás szabályait a 184/1996. sz. kormányrendeletet a területfejlesztési koncepciók és programok, továbbá a területrendezési tervek egyeztetéséről és elfogadási rendjéről szabályozza. Az összehangolást a magasabb szintű területi tervvel meg kell valósítani. Az egyeztetést a különböző országos, regionális és megyei tervvel kell megvalósítani.

Az Országos Területfejlesztési Konceptió 1998-ban került az Országgyűlés elé. A régiók is általában később hozták létre terveiket, mint a kistérségek és megyék. Ezért a korai tervek esetében a tervegyeztetéseket a felülvizsgálatok során kellett biztosítani. A jogszabályok szerint a fejlesztési koncepciók és programok a rendezési tervekkel nem lehetnek ellentétben. Ugyanakkor pedig a rendezési terveknek figyelembe kell venniük a fejlesztési koncepciókat. A 184/1996. sz. rendelet meghatározza az egyeztetések szereplőit, amelyek a következők:

- területfejlesztési tanácsok,
- a kormányzati oldal képviselői (minisztériumok, dekoncentrált államigazgatási szervek),
- az önkormányzati oldal (megyei közgyűlés stb.),
- szakmai oldal (kamarák, szakmai társadalmi szervezetek, tervezők, mérnökök).

Az 1999-es törvénymódosítás után az egyeztetési eljárás az egyetlen lehetőség, hogy a kormányzati és az önkormányzati oldalon kívüli partnerek megjelenjenek a stratégia alakításában. Szükséges az ágazati szempontokkal való összehangolás. Ugyanakkor pedig hiányzik az ágazati partnerek egyeztetési kötelezettsége a területi, kistérségi szempontok megjelenítésére.

További problémát jelent, hogy a rendelet csak a törvényben említett kategóriákat említi (konceptió és program), és nem különíti el a stratégiát és az operatív programot. Ez azért probléma, mert az operatív programok nagy konkrétsági fokú tervdokumentumok, amelyeket érdemben csak a szakmai partnerek tudnak megítélni.

Egy másik probléma az, hogy a törvény nincs összhangban az EU-s tervezési gyakorlattal. Ott csupán két tervtípus létezik: a Terv (stratégia jellegű anyag: helyzetelemzés, fő kitérési irányok, célok, az azt szolgáló stratégia és a programstruktúra).

A másik az Operatív Program: ez konkrétan tartalmazza a programok, alprogramok, azon belül projektek rendszerét, a megvalósítás forrásait, a végrehajtás intézményeit, a monitoring és az ellenőrzés mechanizmusait, valamint a programok megvalósításának hatásvizsgálatát, annak mérési lehetőségeit. Ezek szerint:

- Terv = koncepció + stratégia keveréke,
- Operatív Program = stratégia + operatív program.

Utóbbtól a különbség az, hogy a hazai gyakorlatnál jóval pontosabban kifejti a források, a végrehajtó, a monitoring, ellenőrző intézmények rendszerét. Az időtávok szintén eltérőek: Az Európai Unióban Terv hosszú távra, Operatív Program általában 7 évre készül. Az egyeztetés csak a már elkészült tervre vonatkozik, ez sem a valódi partnerség megvalósítása. Hatékonyabb lenne, ha a tervezés közben is kötelezettséget írna elő az egyeztetésre.

A tervezők számára másik fontos jogi norma a 18/1998. sz. KTM rendelet a területfejlesztési koncepciók és programok valamint a területrendezési tervek tartalmi követelményeiről. A rendelet elkülönít rendezési tervet, koncepciót és programot (nevesíti a stratégiát és az operatív programot).

A tervezés időtávjai: rövid táv (2 év), közép táv (3–6 év), hosszú táv (7–15 év), valamint nagy távlat (15 évnél hosszabb idő).

A jogszabály előírása szerint a tartalmi követelmények azonosak az országos, kiemelt térségi, regionális, megyei, kistérségi koncepciók és programok esetén is, ami meglehetősen abszurd rendelkezés.

A jogszabállyal kapcsolatban számos kritika fogalmazódott meg az elmúlt években. Zavaros az időtáv. Hogyan készülhet koncepció két évre, hogyan lehet hét év hosszú táv? Az Európai Unióban a hét év pl. középtáv. Miért kell a tartalmi követelményeknek egységeseknek lenni országos és kistérségi szinten? Az ellentmondások és az EU-s tervezéshez kapcsolódó inkompatibilitás miatt szükséges lenne a területi tervezés szabályozásának újragondolása.

A területfejlesztési célú dokumentumok készítésének indokai

Vajon miért készített a kistérség (a területfejlesztési önkormányzati társulás) területfejlesztési koncepciót, programot? Mi a haszna ennek, mire használják, mire lehet használni? A területfejlesztési koncepció, ill. program (röviden terv) készítésének számos oka lehet, többek között:

- a *józan ész*, miszerint a tervszerűség, az adottságok átgondolása, az erőforrások felmérése, a szakmai megfontolások érvényesítése biztosíthatja leginkább a hatékony fejlesztő munkát,

- *innovatív elképzelések, projekt ötletek*, szakértői inputok bevonása a fejlesztést illető gondolkodásba,

- *pályázati alapanyag*, azaz olyan igény, miszerint az elkészített program – kis átalakítással – alkalmas legyen pályázatok elkészítésére,

- az *önismeret, térségismeret* biztosítása, hiszen a társulások tagjai legtöbbször nem is ismerik egymást, gyakran még saját magukat sem kellő mélységben az ilyen típusú dokumentumok elkészítése előtt,

- a *helyi közös politika*, azaz konszenzus kialakítása a térség önkormányzatai között a közös fejlesztési stratégiát illetően,

- a *térségmenedzsment működési feltételrendszere*, konszenzus kialakítása a társuláson belül, a menedzsmenttel szemben támasztott követelmények tartós rögzítése révén, ill. a menedzsment legitimitásának biztosítását szolgálja,

- a *települési rendezési tervek* elkészítésének megalapozása,

- az *európai integrációs követelmények* teljesítése, egyben pedig a területfejlesztési partnercsoportok képzésének egy lehetősége,

- a *helyi politika* és a *menedzsment marketing eszköze*, az egyeztetések a résztvevők számára jelentős ismertséget biztosíthatnak,

- a helyi *tanácsadói szféra* megfizetésének, ösztönzésének egy eszköze/ürügye lehet,

- a *helyi társadalommal való kommunikáció* eszköze, a lakossági, vállalkozói fórumokon keresztül a térség megszólítható a valóban stratégiai problémák felvetésével,

- egy *olcsón teljesíthető fejlesztési projekt*, amely könnyű sikert kínál.

A tervek jelentős, talán nagyobb része nem élő terv, vagyis nem használják, az írásztalpiókban marad. A fejlesztéssel kapcsolatos döntések többnyire nem programszerűen születnek, hanem a pillanatnyi konszenzust, a résztvevők egy részének alkuját tükrözik. A helyi érdekcsoportok (erős emberek) a döntések kapcsán többnyire befolyásolni próbálják azokat, ill. nyomás alá helyezik a polgármestereket, a társulási tanácsot. Mégis, a fejlesztési tervekkel általában nem kerülnek ellentétbe ezek a projektek. A dokumentumok szélsőséges esetben úgy oldják meg a térségi konszenzus kérdését, hogy megfogalmazásaik általánosak (kiüresedettek), és egyrészt nem váltanak ki politikai vitát, konfliktust, másrészt gyakorlatilag majdnem minden fejlesztési projekt a keretek közé fér. Így nyugodtan lehet ezeket hivatkozási alpnak használni. Természetesen ezeket a prioritásokat nem tükröző, koncentrációt és addicionalitást elő nem irányzó terveket aligha nevezhetjük területfejlesztési koncepcióknak, ill. programoknak.

A területfejlesztési koncepciót, ill. programot aszerint is többféle módon használják a társulások, hogy az milyen módszer szerint készült.

Hogyan csináljuk?

Az adott ország területfejlesztési rendszerének sajátosságai döntenek el, hogy milyen tervezési rendszer kialakítása a célravezető. Az önerős fejlesztésekre alapozó fejlesztési modell esetén az alulról felfelé történő tervezési mód a célravezető. Egy, az állami redistribúciót preferáló modellben a felülről lefelé történő tervezési folyamat biztosíthatja az állami források hatékony felhasználását. Magyarországon a kialakult gyakorlat és a tervezési szemlélet, valamint az állami paternalizmus hagyományai a felülről lefelé történő tervezésnek kedveznek. Ugyanakkor található atipikus esetek is, a jogszabályok megadják a lehetőséget kistérségi szinten a bottom up tervezési módszerre is.

Mindkét tervezési modell alkalmazható a kistérségek számára is, de ebben a közegben az alulról felfelé építkező modell a kedvezőbb. Ez az a módszer, amely a nagyobb legitimitációt, társadalmi támogatottságot biztosíthat a kistérség-fejlesztési munkának.

A kistérségi szintű területi tervek készítésénél a léptékből, a társadalmi háttérből következően néhány tervezési elvet, körülményt figyelembe kell venni:

– Világos és reális célokat kell kitűzni, a célok tekintetében a konszenzustehermentés elkerülhetetlen.

– A tervezés nem szakítható ki a fejlesztési folyamatból, a partnerscsoportok bevonása a tervezési folyamatba a terv megvalósulásának legfőbb garanciája.

A területi lépték (a kistérség mérete) meghatározza a kidolgozás részletességével kapcsolatos elvárásokat. Egy kistérség esetében a helyi társadalom – megfelelő lebonyolítás, valós társadalmi párbeszéd esetén – a térségi tervet személyes problémaként éli, élheti meg. Ebből adódóan a kidolgozásnak igen részletesnek kell len-

nie. A gyakorlatban ez úgy jelenik meg, hogy az önkormányzatok, a vállalkozók, stb. „keresik magukat” a területi tervben. Minthogy (többnyire) a saját falujuk viszonyait ismerik, az információkat, a megállapításokat kritikusan kezelik, ha úgy gondolják kimaradt valami fontos dolog, azt szóvá teszik.

A helyi kultúrával, értékrenddel ellentétes fejlesztési elképzelést, programot a helyiek nem teszik a magukévá, így az megvalósíthatatlan. A szakértőnek nagy empátiával kell kezelnie a helyi viszonyokat.

A területfejlesztés kedvezményezett kistérségei esetében elmaradott, strukturális problémáktól szenvedő, vagy vidékfejlesztési problémákkal jellemezhető területekről van szó. Ez azt jelenti, hogy szinte minden esetben elégtelen anyagi erőforrásokkal rendelkeznek, a segítséget kívülről várják, állami beavatkozás, külföldi tőke megjelenése útján. A sajátérs fejlesztés elvének érvényesítését Magyarországon részben a saját erőforrások hiánya, másrészt a mindent átfogó paternalista szemlélet akadályozza leginkább.

Az anyagi erőforrások szűkösségéből következően a legjelentősebb erőforrás az ember. Az emberi erőforrások fejlesztése nem csupán egy – egyébként kiemelten fontos – alprogram kérdése. A humán erőforrás menedzsmentnek minden fejlesztési területen kiemelt szerepet kell biztosítani.

A fejlesztések helyi szereplőkre, helyi erőforrásokra épülve, helyi akciók során keresztül valósulnak meg, ezért a fejlesztésben döntő szerepet játszó gazdasági szereplőket, a civil szervezeteket be kell vonni a tervezési folyamatba. Erre nem formálisan, a térséggel történő kommunikáció, a tájékoztatás keretében kell sort keríteni. Kiemelt jelentőséget kell tulajdonítani ezen csoportoknak, egyéneknek, és fejlesztési elképzeléseiket a térségi fejlesztési tervbe integrálni kell.

A helyi partnerek képzettségétől, tájékozottságától, motiváltságától nagymértékben függ, hogy a külső szakértők milyen szerepet töltenek be a tervezésben. A tapasztalat az, hogy a tervezési normáknak megfelelő fejlesztési tervek elkészítésénél a külső szakértő aktív közreműködése nem nélkülözhető.

A területi tervezők

A területi tervek készítői az 1990-es évek elején gyakran az akadémiai szférából, felsőoktatásból kerültek ki. Jelen voltak még nyugat-európai tanácsadó cégek is ezen a tevékenységi területen. Előfordult, hogy könyvelő cégek vállaltak területi terv készítést, minthogy hasonló feladatnak fogták fel, mint az üzleti tervek készítését.

Ezek a nagyon különböző műfajú, szerkezetű és minőségű dokumentumok magukon hordozták készítőik sajátos szakmai hátterét. Kevés kivételtől eltekintve nem készült olyan „terv”, amely napjaink szakmai mércéje szerint megütötte volna a mértéket.

A helyzet napjainkra sokat javult, és ami a kistérségi szintű tervdokumentumokat illeti, a tervezés fentebb említett szabályozása, a kistérségi SAPARD terveknek az egész országban az elkészítése sokat segített a helyzeten. Ezeknek a tervek-

nek a jelentősége utóbb, a SAPARD program ellehetetlenülésével mindössze annyi maradt, hogy szinte társadalmi méretekben megtanult a magyar önkormányzati szféra tervekstruktúrában gondolkodni. Az egységes szerkezet, az alapos, gazdag mutatórendszerre támaszkodó elemzés, a szakmai kontroll, a projekt szintig nyúló tervezési folyamat, a tevékenység meddősege ellenére is remek tanulási lehetőséget nyújtott. A tanulási eredményességen az sem rontott, hogy a rendszerben voltak hibák, és a területfejlesztési programozás akkorra már kialakult rendszerével egyáltalán nem volt kompatibilis a vidékfejlesztési tervezés.

Probléma, hogy a tervezés mögött nincs megfelelő oktatási tevékenység, (M. CSÁSZÁR Zs. 2004) és semmiféle biztosítékra nincs szükség a tervezők kiválasztásakor. Ez eredményezte azt, hogy bárki lehet „tervező”. Részben ennek a számlájára írható az is, hogy a tervezés társadalmi legitimitációja ma alacsony.

Szükséges volna egy világos kompetenciakör meghatározása, amivel felelősen lehet térségi terveket készíteni. Ennek oktatási, továbbképzési feltételrendszere megteremtésre vár. A minőség biztosítására, a pénzen vett jogosultságok kialakulásának megakadályozására pedig valamilyen kamarai rendszer kialakítására volna szükség.

A kistérségi tervek szerkezete és a tervezés földrajzi keretei

Az elmúlt években a tervezési praxisban a 18/1998. sz. KTM rendelet nyomán kialakultak különböző tervekstruktúrák, ill. az egyes programoknak is kialakult egy belső szerkezete. Az alábbiakban (1–2. táblázat) egy szerkezeti megoldást javasolunk.

A „Mi a kistérség?” kérdésre a választ megadni nem is olyan egyszerű. A KSH által kialakított, különböző politikai, közjogi kompromisszumok által terhelt területi kereteket tekintjük ideálisnak, ill. használandónak? Hogyan viszonyuljunk – tervezési szempontból – az önkéntesen kialakított önkormányzati társulásokhoz? A kérdést a tervezett tevékenység hatékonysága felől érdemes megközelíteni.

A területfejlesztés vonatkozásában sok szó esik problematikus térségekről mint a beavatkozás célterületeiről. Statisztikai mutatók alkalmazásával meghatározunk „társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségeket”, „az ipari szerkezetváltás térségeit”, rurális, vagy „agrár-vidékfejlesztési térségeket”, ill. „magas munkanélküliség sújtotta térségeket”. Speciális kategória lehet még a „határmenti térség”, az „alacsony népsűrűségű térség”, „innovációs”, vagy „vállalkozásfejlesztési központ” stb. Természetesen ezek a területi minőségek rámutathatnak bizonyos problémákra, problémacsoportokra, de nem oldják meg azt a problémát, ami a *hatékony*, mivel *szerves* beavatkozás igényéből adódik. A térség társadalmi, gazdasági, kulturális életébe, infrastrukturális rendszereibe való beavatkozást nem lehet csupán egy, vagy több jellemző alapján kialakított absztrakt terekben végezni. Figyelembe kell venni a földrajzi tér mélystruktúráit, az abban zajló folyamatokat is.

A területfejlesztés komplex, gyakorlatias szempontjai számára mind a négy gondolatrendszer fontos megközelítési módokat kínál (3. táblázat). A gazdasági kör-

1. táblázat. Kistérségfejlesztési koncepció és program struktúrája

A. Helyzetfeltárás
1. külső erők, külső tényezők áttekintése
2. humán erőforrások
3. gazdasági bázis
4. környezet adottságai
5. infrastruktúra
6. településhálózat
7. társadalmi környezet
8. a térséget érintő fejlesztési tervdokumentumok áttekintése
9. a területfejlesztés eszköz- és intézményrendszere
B. SWOT-analízis
C. Stratégiai program
Lehetséges alprogramok:
– gazdaságfejlesztés
– turizmus
– térségmarketing
– térségi és települési infrastruktúra
– humánerőforrás fejlesztés
– térségfejlesztési szervezetrendszer
– hálózatos együttműködések
– örökségvédelem
– természet- és környezetvédelem
– stb.

Forrás: PAP N. 2002.

2. táblázat. Stratégiai alprogram javasolt belső struktúrája

Stratégiai alprogram (pl.): A humánerőforrások fejlesztése
Kiindulási állapot rövid összesség a helyzetfeltárás nyomán
Célrendszer <i>stratégiai cél</i> – a legfontosabb célkitűzés <i>másodlagos célok</i> – több partikuláris cél felsorolható
Az alprogram tartalma a tervezett tevékenység leírása, módszerei, a kiemelt projektek. Utalás az operatív programokra
Területi érvényesség a fejlesztés egyes településeken, a kistérség egy részén, vagy egészén jelentkezhet
Közreműködők köre <i>felelős</i> – többnyire a kistérségi társulás, esetleg egyes önkormányzatok, vagy egy fejlesztési céllal létrehozott non-profit szervezet <i>kedvezményezettek</i> – a társulás, önkormányzatok, a végső kedvezményezettek általában a térség lakosai, gazdasági szervezetek, stb. <i>végrehajtók</i> – általában gazdasági szervezetek, önkormányzatok, civil szervezetek stb.
Várható eredmények milyen eredményekkel lehet számolni, főként pedig milyen számszerűsíthető fejlesztések történnek
Költségek és források a költségek a legjobb esetben is közelítő becslések csupán. A forrásokat a rendelkezésre álló saját erő, hitel felvételi lehetőség mellett, állami, EU-s támogatási források lehetnek
Monitoring a program monitorozását ki és hogyan végezze
Kitékintés a megyére és a régióra a program hogyan illeszkedik már megfogalmazott, vagy folyamatban lévő fejlesztésekhez

Forrás: PAP N. 2002.

3. táblázat. A különböző szerveződési elvű térrendszerek szerepe, jelentősége a területfejlesztésben

Gazdasági körzetek	
Makrokörzet Mezokörzet Alkörzet Mikrokörzet	A gazdaságfejlesztés minden szinten jelentkező tervezés keretei. Hatásuk jelentős a nemzeti infrastruktúra- rendszerek kialakítására.
Központi helyek	
Országos vonzáskörzet Regionális vonzáskörzet Kisvárosi vonzáskörzet Település	Elsődleges szempontrendszert kínálnak a komplex területi tervezés, a közigazgatási reformok, a szolgáltatások szervezése, a térségi iparfejlesztés és a térségi infrastruktúra- fejlesztés számára.
Tájelmélet	
Nagytáj Középtáj Kistáj	Megjelenik a térségi identitásban, szempont az infrastruktúra rendszerek kialakításában, a természet- és környezet- védelmi aktivitás alakításában, az idegenforgalom szervezésében.
Tradicionális terek	
Országos Nagyterségi (megyei) Kistérségi (járásí) Települési Lakókörzeti (kerületi, városrészi) Háztartási	A társadalomszervezés, partnerség, érdekartikuláció, a közigazgatás szervezésének fontos szempontrendszere. A térségi kohézió biztosításának kiemelkedően jelentős alapja lehet.

Forrás: PAPN. 2003.

zetelmélet és a központi hely teória egyaránt a társadalmi-gazdasági tér önálló immans szerveződésének a folyamatára utal. Ezek a területi tervezés, a térségi szolgáltatások, a térségi infrastruktúra alakítása, a projekt szervezés szempontjából kiemelkedő jelentőségű tényezők. A területfejlesztés szempontjából ezen térségi folyamatok figyelembevétele, vagy figyelmen kívül hagyása, mint a fejlesztési tevékenység hatékonysága, ill. hatástalansága jelenik meg.

A tradíciók szerinti, a társadalmilag elfogadott, leképeződött terek a fejlesztési politika legitimitása, elfogadottsága szempontjából jelentősek. A társadalom/helyi társadalom jóléte, mint a területfejlesztés legfontosabb célkitűzése jelenik meg. A strukturált társadalom az, amely a területfejlesztési folyamatban, mint partner, fogyasztó, ügyfél, munkavállaló, munkanélküli, vállalkozó, helyi politikus megjelenik. Ha a társadalom nem fogad el egy tércategóriát, a rendszer nem lehet hatékony, ui. a legitimitás is hatékonysági elem.

A természet által kialakított természeti egységek, a tájak (bár láttuk tartalmuk bizonytalan határait) számos együttműködési területben megjelennek. Egyrészt tradicionális tércategóriaként a térségi kohézió fontos alapjai, tehát mint tradicionális térelemek is megjelennek és a térségi identitás fontos összetevői (pl. Sárköz, Ormánság, Zselic, Völgyesség). Másrészt a természet- és környezetvédelem területén nem lehet eltekinteni azon természeti tényezőktől, amelyek létrejöttüket generálták (pl. vízgyűjtők).

A területfejlesztés szempontrendszere szerint a különböző, térben részben átfedő kategóriákat egymás mellett, az egyes aktivitások, projektek, a területfejlesztés alkalmi (tér)szerveződéseinek megfelelően kell figyelembe venni.

A területfejlesztés terei olyan *alkalmi terek*, amelyek kialakításakor figyelembe kell venni a térszerveződés immanens folyamatait, a természeti környezetet, a pillanatnyi közjogi, politikai földrajzi helyzetet és a területiség tradícióit is. Így olyan térstruktúrában kell gondolkodnunk, amely dinamikus, az egyes térszintek meghatározó térképző folyamatait az egyes aktivitásoknál különböző intenzitással jelentkező és természetesen számos szakmailag szerencsésebb, vagy kevésbé szerencsés kompromisszum terheli azt.

Egy újabb problematika, amelyet földrajzi keretekben is végig lehet, és végig kell gondolni az egyes térszinteken jelentkező problémák, valamint az ezekhez kapcsolódó tevékenységek köre.

A 4. táblázat megkísérli összefoglalni az egyes térszinteken jelentkező sajátos kihívásokat és a területfejlesztési aktivitásokat.

4. táblázat. A területfejlesztési tevékenység jellemző szintjei magyar szemszögből

Térszintek	Területfejlesztési aktivitások, dominánsan jelentkező problémák
Kontinentális terek és a globalitás tere	nagy infrastruktúra rendszerek migráció működőtöke -mozgás nagy hálózatos együttműködések a multinacionális vállalatok, régiók, nemzeti terek versenyének terepe
Nemzeti terek	egyre inkább a fogyasztás domináns keretei az Internet terei (mint nyelvi, kulturális tér) a globális érdekvédelem terei kulturális együttműködés, kulturális ipar a nemzeti infrastruktúra-hálózatok kialakítása a települési együttműködések hatékony keretei
Regionális terek (szubnacionális terek)	a gazdaságszervezés tere a társadalomszervezés tere az üzleti szolgáltatások kialakításának terei (meghatározzák a régió versenyképességét) a megyei, települési, kistérségi együttműködések terepe
Vonzáskörzeti terek	a térségi szolgáltatások kialakításának terei munkahely, lakóhely, rekreációs tér problematikája az önkormányzati együttműködések kiemelkedő terepe a területfejlesztési/kistérségi projektek megvalósításának kiemelkedő jelentőségű terei
Települési terek	helyi infrastruktúra helyi szolgáltatások közszolgáltatások lakókörnyezet a civil társadalom szerveződésének terepe kulturális örökségvédelem környezetvédelmi problematika
Lokális terek	építészeti, környezetvédelmi problematika az egyéni kooperációk terepe

Szerk.: PAP N. 2003.

A kistérségek helye a helyi infrastruktúra, a helyi szolgáltatások, térségi szolgáltatások, a lakókörnyezet, a civil társadalom szerveződése, a kulturális örökségvédelem terén lehet meghatározó.

Hivatkozás nélkül felhasznált forrásanyagok

- BELUSZKI P.–KOVÁCS Z.–OLESSÁK D. 2001. A terület- és településfejlesztés kézikönyve. – CEBA Kiadó, Budapest.
- CSEFKÓ F. (szerk.) 1995. Kistérségeknek kistérségekről. – Dunaholding City Menedzser KFT, Bp.
- FORMAN B. 2003. Regionális politika az Európai Unióban. – VÁTI, Budapest.
- HAJDÚ Z. 2001. Magyarország közigazgatási földrajza. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 224 p.
- KORPONAI É.–PAP N.–WILHELM Z. 1997. A területi tervezés néhány fontos sajátossága az Egyesült Királyságban. – In: Közlemények a Janus Pannonius Tudományegyetem Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszékéről, Pécs, 34 p.
- KOVÁCS T. 2003. Vidékfejlesztési politika. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- M. CSÁSZÁR Zs. 2004. Magyarország oktatásföldrajza. – Pro Pannonia, Pécs, 189 p.
- PAP N. 1998. A régió fogalom politikai manipulációjának lehetőségei. – In: Szuverenitás–Európai Unió – Regionalizmus IV. Országos Politológus Vándorgyűlés, Székesfehérvár, pp. 114–121.
- PAP N. 2001. Régió és rajonelméletek. – In: Általános Társadalomföldrajz II. Dialóg Campus Kiadó, Pécs,
- PAP, N. 2003. Geographic Aspects of Regional Development Policy. – Development and Finance 3. pp. 81–87
- PAP N. 2004. A kistérségek helye, szerepe Magyarországon a 21. század első évtizedében. – Tér és Társadalom 18. 2. pp. 23–36.
- PAP N.–TÓTH J. 1999. A regionális fejlődés elméleti kérdései a Kárpát-medencében. – Limes, 99. 3–4. pp. 131–153.
- SÜLI-ZAKAR I. (szerk.) 2003. A terület- és településfejlesztés alapjai. – Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 364 p.

DEZSŐ JÓZSEF–SEBE KRISZTINA–HORVÁTH GÁBOR: Villányi-hegység útikalauz. – JPTE Barlangkutató Egyesület, Pécs, 2004. 159. old.

A Pécsi Tudományegyetem Barlangkutató Egyesületének kiadásában jelent meg a Villányi-hegységről szóló tartalmú, formai kivételben igényes könyv, amely összefoglalja a táj természeti, kulturális értékeit, túraútvonalakat ajánl, értékes információkkal szolgál az odalátogató turisták számára. Közvetíti a tájegység egyedülállóságát, sajátosságait, ezáltal szolgálja annak turizmusát. Amint azt az olvasókhöz írt „Köszöntő”-ben Tóth József intézetigazgató egyetemi tanár megjegyzi, „bízunk benne, hogy ők vagy mások kedvet kapnak a régió más tájegységeinek hasonló jellegű, mindmáig hiányzó feldolgozására.”

A könyv komplex szemléletet tükröz, a részletek mellett a kölcsönhatások rendszerére helyezi a hangsúlyt. Rávilágít több természet- és történettudományi problémára, közérthetően, egyszerűen megfogalmazott formában. A fiatal szerzők sok színvonalas képpel és illusztrációs anyagokkal gazdagították a könyv értékét, a hagyományos elemzések mellett modern eszközöket is használtak, pl. légi felvételeken jelölték az egyes túraútvonalakat.